A SZÁZÉVES KRÚDY GYULA

ISZLAI ZOLTÁN:

Teremtmények könyve

A Nyugat indulása *Krúdy Gyula* valódi íróvá emelkedését is keltezi; ettől kezdve válik azzá az eredeti alkotóvá, akit (máig) közhely besorolhatatlannak nevezni. Innen számítható a csak rá esküvő rajongó-olvasók, a vele cinkosan egyetértők táborának kialakulása — és újratermelődése, generációról-generációra.

Kosztolányi már 1906-ban előre jelzi, hogy különleges tehetségű kortársa: prózába bújt lírikus. Jász Dezső is idejekorán elmondja róla (szó szoros értelmében a pusztába kiáltva), hogy „európai mértékkel lehet mérni". Azután literátorok hosszú sora nem tud vele többet kezdeni. Kivéve, hogy — hol komolyan, hol pletykázva — összehasonlítgatják alakját teremtményeivel vagy spekulálnak nyelvének, képrendszerének, metaforáinak finyencségein.

Irodalmunk másik követhetetlene (másik nagy éjszakázója), Ady Endre „poéta írásának" mondja barátja és írótársa jellegzetes regényét, A vörös postakocsit („amilyenszerűt úgy akartam volna... egy verses-regény kísérletemmel"). Ő jegyzi meg azt is, hogy a Krúdy-regény „társadalomtalan"; amit később némiként félreértve sem az elbeszélő életében, sem utókorában az irodalomtörténet nemigen tudott megbocsájtani, legföljebb zavartan mentegetni.

Az író talányos kategórián-kívüllisége, a felszínen megfoghatatlan, egyéni látásmódja, önkényesnek látszó időkezelése, párosulva írálya gyanútkeltő varázsosságával a vele foglalkozókat csaknem mindig a mértékvesztésbe kergeti. Jókaihoz mérhető terjedelmű életműve vagy a poétikus lelkendezésig juttatja vagy az életrajzi vonások túlzott hangsúlyozása felé tereli őket, de mindenképpen megfosztja objektivitásuktól. Nem kivétel ez alól a szabály alól — csak néhány friss példát említek — a hallatlanul lelkiismeretes életrajzíró Katona Béla, a nyelvész Kemény Gábor, az érintett emlékezők: Krúdy Mária és Krúdy Zsuzsa, a dokumentáló, mozaikkészítő Tóbiás Áron, sőt, kissé még a (jópár éves) közhasznú kismonográfia szerzője, Szabó Ede sem, ha a kisebb-nagyobb — nemegyszer még sematikus vagy „ellensematikus" — Krúdy-esszék írótól eltekintek.

Ha kiélezném e felemás helyzetet, mondhatnám: van egy nagy írónk és még mindig nem tudjuk hová tenni. Ezért van igaza Szabó Edének, mikor az Arcok és vallomások 1970-es kötetében (az alapkutatások híján felelősen ki nem mondható summás értékítélet helyett) leszögezi: „Krúdy képünk még ma sem kerekedett teljessé, nem végleges. Adósságunk szinte leírhatatlan" — s féloldalon át sorolja címszavakban a jövő igényes Krúdy-kutatóira váró feladatokat.

●

Fábri Anna ezekből a penzumokból választott magának — merész, de biztos mozdulattal — kezéhez állót: hat egybefüggő nagyesszében vizsgálja meg az író fő figuráit, halhatatlan teremtményeit. Megvilágítja társadalmi eredetüket, végigkíséri az életműben betöltött szerepüket, a teljesség igénye nélkül, de jó mintákat kiszemelve fölvonultatja világirodalmi előzményeiket.

Az Ady-versből kölcsönzött című esszékönyv, a *Ciprus és jegenye* fiatal szerzőjének első vívmánya, hogy nem vesződik a túlhaladott vagy újragerjeszthető polémiákkal. Nem hadakozik sem az elvakult Krúdy-narkománokkal, sem azokkal, akik — érvekkel is megtámasztható alapon — kevésre becsülik irodalomtörténetileg. A termékeny vita helyett példásan elemez. Okos gesztusa, hogy nem tartja feltétlenül szükségesnek iskolásan Jókaihoz *vagy* Mikszáthhoz kötni a pályakezdőt. Enélkül is meggyőzően be tudja illeszteni őt az 1848 után fokozatosan felbomló, időtlenné váló magyar középosztály ábrázolóinak — kis és nagy nevekből összeállítható — névsorába. A *saját* alapjára visszahelyezett, társadalmilag „talpára állított" életműből emeli ki az emlékezetes alakokat. Azokat, akik (az ábrázolás különböző stilizáltságú irodalmi formáiban) ritkán képviselik „egy-az-egyben", gyakrabban csupán hordozzák írójuk tapasztalatból leszűrt, sajátos létszemléletét. Ez a szemlélet változik a regények tendenciája nyomán; rendkívül áttételesen tükrözve Krúdy ambivalens, többértelmű világnézetét.

Fábri Anna roppant felkészültségről tanúskodó témaválasztása szerencsésen járul hozzá a *csak* lírikus Krúdy felületes legendájának oszlatásához, noha éppen az író leginkább alanyi hősével, Szindbáddal kezdi az elemzését. Felvázolja azonban köréje a vele művészi dialektikába lépő mellékalakok seregét és az élethelyzetek olyan özönét, amilyen gazdag alakokat és változatos szituációkat (ezt Féja Géza is észrevette) egy valódi „alanyi" költő képtelen lenne kiötleni. Az esszéista időről időre finoman „visszacsatolja" a szindbádi szerepjátszás újabb fordulatait az eredendő írói élményekhez, hangulatokhoz, amelyek a művek tónusát és rejtett mondanivalóját minden külső, stiláris mesterkedésnél döntőbben *meghatározzák*.

A részmonográfia harmadik fontos mozzanata, hogy szerzője hidegvérrel kikerülte a Krúdy-stiliboncolgatás zsákutcába csalogató csábításait. Nem engedte — mint annyi olvasója, sőt író-bemutatója —, hogy párás hevületbe ragadják, eredeti elemzési céljaitól eltántorítsák a nyelvi bűvöletek. Óvakodott tőle, hogy megejtse az Ady mellett legjellegzetesebb (és leginkább *maniros*) klasszikus „gordonkázó" hangzatossága. (Ugyanakkor bizonyító anyagként természetesen hatalmas idézettárat közöl kötete mind a hat fejezetéhez.)

Rezeda Kázmért, a szerepét tagadó, különös hírlapírót még mélyebbre hatolóan mutatja be a *Ciprus és jegenye* analízise. Az esszéíró egyebek közt elegánsan rávilágít arra, hogy a talán legirodalmiasabb Krúdy-főhős *álmodozása* mennyire nem szakad el a való *élettől*; bár jelleme hangsúlyosan irodalmi, megérteni aligha lehetne világirodalmi előképeiből. Ezzel az esszével összevetve Alvinczi Eduárd (számos nagyszerű regény központi különc) kevésbé plasztikusan bontakozik ki az elemzésből. Talán azért, mert Fábri Anna nem veszi eléggé figyelembe, hogy ennek az arisztokrata-hősnek az ábrázolása nem *csak* a — kalandorságát valóban leleplező — Velszi hercegben szatirikus, hanem előbb is és utóbb is tele van iróniával. (Persze: kritikus legyen a talpán, aki az Alvinczi körül forgó cselekményekből teljes biztonsággal meg tudja állapítani, mikor tűnnek fel komikai színben az alakok és mikor érdemes komolyan venni becses — vagy becstelen — személyüket.) Nem ad okot a megelégedésre a Krúdy-regények nőalakjairól szóló — sietős ráadásnak tetsző — tanulmány sem. Attól se válik gondolatgazdagabbá, tartalmasabbá, hogy kirajzolódnak benne egy női figurák szempontjából megírható (érdekes) magyar irodalmi áttekintés körvonalai.

A tobzódóan groteszk, villódzó iróniájú Napraforgó főszereplőjének, Pistolinak körüljárása azonban megint csak bravúros esszét eredményezett. Itt sokoldalúan feltárul az író életfilozófiája és kivételes jelképteremtő képessége, amivel elérte, hogy figurái esetleges önmaguknál többet reprezentáljanak: ne csak esendő valójukat hurcolják, de fölmutassák azt is, amik soha nem lehettek, mert már álmaik számára se tudták kiküzdeni — az életfeltételeket.

●

Fábri Anna — elnagyoltságai ellenére — úttörő könyvvel ünnepelte a nevezetes jubileumot. Hasonló céltudatossággal kellene továbbhaladnia, hogy felfedezze Krúdy „minden titkait".

CSÁSZÁR ISTVÁN:

SZINDBÁD SZÜLETÉSE

— Olyan boldogtalan vagyok, mintha valaki egyszer azt ígérte volna nekem, hogy az élet boldogság, és én csak most venném észbe, hogy milyen csalfán ámított — mondta Krúdy Gyula úr egy januári reggelen, amikor az álmosan szálldosó magányos hókristályok olyan különösen libegtek körülötte a pesti utcán, mint amelyek valamely búbánatos varázs hatására elhatározták, hogy elkerülik K. Gy. úr kalapját, kabátját, nem csiklandozzák meg az orrahegyét és nem gyűlnek össze a bajuszán, hogy onnan lecsorogva csókolgassák. Így történhetett...

— Megszűntem én, láthatatlan kísértet lettem, voltam már, úgy látszik, eleget és többé nem vagyok — borongott magában K. Gy. úr azon a januári reggelen, és valóban az éveinek száma csupa egymás után álló hármasból állott. Ezért, amikor síró ajtajú szobájába ért, pisztolyt vett elő a párnája alól, mert rendesen ott tartotta, hogy bármilyen adandó alkalommal főbe lőhesse magát, és úgy érezte, az alkalom elérkezett. És ott ülve a hideg csővel homlokán merengett.

Valahogyan így képzelem én azt a Krúdy Gyulát, aki nem a pisztolytól félt, mert, mint sokan a sóvárgó szívű fiatalok harmincadikon túl, mintha csak eddig tervezték volna az életüket, csendesen el akarnak halni.

A halál ott könyökölt már Krúdy mellett azokban az években. És ha a pisztoly nem dörrent el, annak részben az volt az oka, hogy kár lett volna önként a csontkarjába dőlni, mikor amúgy is ott várakozott; de más oka is volt. Azt mondják, hogy a haldoklók az utolsó, végső pillanat előtt valami egészen különös gyönyörűséggel szomjazzák az élet ízeit. Inkább, mint a legélőbb élők.

Olvasva a Szindbád-történeteket, úgy érzem, Krúdynak sikerült megfogadni valakinek ama tanácsát, hogy végezze úgy minden dolgát, mintha a következő nap a halál napja lenne.

Ő nem is a halál előtti nap, hanem a pillanat másnak elérhetetlenül óriási euforiájában emlékezett, megtalálva az élő embernek elérhetetlen gyönyörűséget az élet legapróbb és legközönségesebbnek hitt dolgaiban is.

Még az is lehetséges, hogy évtizedeken át csak egy hasonmása járt az emberek között, a valódi Krúdy pedig szüntelenül emlékezett és — a mi szerencsénkre — írt.

Fogadjuk el néha, mint a gyerekek tudják, mi is, némely rövid alkalmakra, hogy minden lehetséges. Mert enélkül nem is érthetünk bizonyos dolgokat. Nem érthetjük meg Krúdyt sem a mások által soha nem használt jelzőivel, a százegyven köteten át lassan, nyugodtan áradó meséivel, a legendásan zengve tomboló életével, amely mégis olyan csendes szomorúságban végződött, mint egy útszélre lökött koldusé.

Magyarországon írónak lenni végzet és tragédia.

Nem is éli túl senki.

De azért mindig lesznek nálunk írók, keresve a végzetüket és küzdve a maguk tragédiájával.

A mai napon, születésének századik évfordulóján — hozzá hasonlóan — mi is elmerenghetünk azon, ami visszavonhatatlanul elsuhant. Krúdyhoz hasonló írója nem lesz már ennek az országnak.

Elmúlt felettünk az idő, mások vannak és mások lesznek ezután.

RELIKVIÁK A MÚZEUMBAN

A centenáriumi kiadványok és színpadi bemutatók, megemlékezések idején a Petőfi Irodalmi Múzeum is megrajzolta a maga Krúdy-portréját. A századik születési évforduló alkalmából *Kerényi Ferenc* rendezett kiállítást *Őszi utazások* címmel.

Az író pályakezdés, a milleniumi évek kora nyitja a kiállítást. Szállodai teraszon fellapozható újságok idézik a századvég eseménytelen eseményeit és hangulatát. S ha valaki engedne annak a romantikus tévhitnek, amely Krúdyt csak a boldog békeidők írójaként tünteti fel, aligha tudja kikerülni a következő bemutatóterem kérdőjeleit. Hamis legendákat oszlat el például a régi Pest jelzésszerű föltámasztása. Ismert Krúdy-novellák környezeti leírásait láttatja Majmunka és Szindbád szobája vagy egy idevarázsolt budai kocsmasarok.

A látvány kétségtelenül szöveghű, bárki ellenőrizheti a kötetekből. Mégis, egyre érzékelhetőbbé válik az ironikus felhang. Az idézett szövegrészeket olykor egy-egy korabeli tárgy realitása ellenpontozza. Mintha idézőjelbe kerülne minden. Egyebek között így emlékeztet a kiállítás Krúdy Gyula látásmódjának és stílusának egyik kevéssé hangsúlyozott vonására.

Tovább éleződik a kontraszt az Őszi utazások utolsó termében. Annak az útnak a végállomása tárul itt fel, amelyet Krúdy így jellemzett: „Szindbád olyanformán vetődött az óbudai partra (a hajógyári sziget környékén), mint egy hajótörött, akinek nem volt válogatni valója a menekülés módjában". A művek zsongító álomvilágát annak fonákja, az 1920-as, 30-as évek társadalmi élethelyzetei értelmezik. A sejtelmes tüllfátyollal szemben áll a Horthy-korszakból való szociofotók könyörtelensége. Krúdy magateremtette mikrokozmoszba-zárkózása így jelenik meg szükségszerű menekülésként, mint egy hajótörött, akinek nem volt válogatni valója a menekülés módjában". A művek zsongító álomvilágát annak fonákja, az 1920-as, 30-as évek társadalmi élethelyzetei értelmezik. A sejtelmes tüllfátyollal szemben áll a Horthy-korszakból való szociofotók könyörtelensége. Krúdy magateremtette mikrokozmoszba-zárkózása így jelenik meg szükségszerű menekülésként,

A megszokott, helyben olvastatóoktató irodalmi kiállításoktól eltérően az Őszi utazások inkább arra törekszik, hogy a néző a kiállításról *hazatérve* olvasson. A feliratok kizárólag Krúdy-idézetekből készültek. Az író szegényessé váló életmódjából még szegényesebben fennmaradt emléktárgyak szemléje helyett egészen más készlet mélyebb ismerkedésre az életművel. Fontos szerepe van a Postamúzeumból érkezett egyetlen hazai piros postakocsinak, a Vendéglátóipari, Iparművészeti, Közlekedési és a Budapesti Történeti Múzeumtól kölcsönkapott tárgyaknak is. De legfontosabb Krúdy világának és a fél évszázadot átfogó magyar történelmi valóságnak együttes felidézése. A párhuzam ellenpontjai egyebek között békeidős boldog nosztalgiákat oszlatnak, s Krúdy sajátos iróniáját idézve juttatnak közelebb írásművészetének a megértéséhez.

M. Kiss József metszete

HAJDU ZOLTÁN:

Krúdy

A délután már alkonyat
elébe barnult, kis ködök
lepték meg járadt arcodat,
az egész város füstölög —

gondoltad —, olcsó bőrszivar,
s valami más illat után
szaglászva, mentél, rőt avar
ízével szádban Óbudán

át, a dombháti fák alatt,
hunyorgó, kaján ördögök
és kopott-lila szárnyakat
bontó rácasszonyok között,

som-lekvár és egy őszi dal
szagától mámoros sután
— Nézd, berúgott a vén szivar! —
tűntél az estébe, Gyulám...